स्तम्भयति प्रवृद्धो मूले च जिह्वा भृशमेति पाकम् । प्रगाढ़ः प्रकर्षेण गाढ़ो दारुणः । कफरक्तमूर्त्तिः कफरक्ताभ्यां मूर्त्तिर्यस्य स कफरक्तज इत्यर्थः । जिह्वास्तम्भेन वायुरत्र बोद्धव्यः । भृशं पाकेनेति पित्तञ्च अतस्त्रिदोषजोऽयम् । असाध्यत्वञ्चास्य । उपजिह्विकामाह । जिह्वाग्ररूपः श्वयथुश्च जिह्वामुन्नाम्य जातः कफरक्तयोनिः । प्रसेककण्डूपरिदाहयुक्तः प्रकथ्यतेऽसावुपजिह्विकेति । जिह्वाग्ररूपः जिह्वाग्राकृतिः" भावप्र० । "पक्वान्नहरणाच्चैव जिह्वारोगः प्रजायते" शातात० ।

जिह्वाशल्य पु० जिह्वायाः शल्यमिवास्त्यस्य अच् । खदिरवृक्षे राजनि० ।

जिह्वावत् पु० यजुर्वेदीयवंशान्तर्गतर्षिभेदे । "अथ वंश" इत्युपक्रमे । "जिह्वावतो बाध्योगाज्जिह्वावाँ बाध्योगः" शत०ब्रा०१४।९।४।३३। २जिह्वायुक्ते त्रि०। स्त्रियां ङीप् ।

जिह्वास्वाद पु० जिह्वया स्वादः । लेहने (चाटा) हेमच० ।

जीति स्त्री जि–क्तिन् वेदे दीर्घः । जये "अजीतयेऽहतये परस्य स्वस्तये" ऋ० ९।९६।४ । "अजीतये अजयाय" भा०। लोके तु ज्या–क्तिन् सम्प्रसारणे "अचः" इति पा० सम्प्रसारणस्य दीर्घः । २हानौ स्त्री ।

जीन त्रि० ज्या–क्त सम्प्रसा० दीर्घः । जीर्णे अमरः "जीनकार्मुकवस्त्रादीन् पृथक् दद्यात् विशुद्धये" मनुः ।

जीमूत पु० जयति नभः, जीयतेऽनिलेन वा । जि–क्त । "जेर्मुट् चोदात्तः दीर्घश्च" । जीवनस्योदकस्य मूतं बन्धो यस्येति वा जीवनं जलं मूतं बद्धमनेन । मूङ् बन्धने कर्म्मणि क्तः पृषोदरादित्वात् साधु । ज्यानं जीर्णं ज्या–सं० क्विप्, जिया वयोहान्या मूतो बद्ध इति वा जीवनं मुञ्चति वा पृषो० । १पर्वते २मेघे ३मुस्तायां ४देवताड़वृक्षे च अमरः ५इन्द्रे ६भृतिकरे ७घोषकलतायां च हेम०। मेघे "यथा जीमूतशब्देन स्त्रीणां त्रासोऽभिजायते" दुन्दुभिपूजामन्त्रः । "जीमूतैरपिहितसानुरिन्द्रकीलः" किरा० । "जीमूतस्येव भवति प्रतीकम्" ऋ० ६।७५।१ "प्रतिचरणविवृद्धरेफाः स्युरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशङ्खादयः" वृ० र० उक्ते ८दण्डकभेदे तथा च एकादशभीरगणैः रचितो जीमूताख्यो दण्डकः । स्वार्थे क । जीमूतक तेष्वर्थेषु ।

जीमूतकूट पु० जीमूतो मेघः कूटेऽस्य । पर्वते हारा० ।

जीमूतकेतु पु० विद्याधरपतौ राजभेदे जीमूतवाहन पितरि । नागानन्दे दृश्यम् ।

जीमूतमूल पु० जीमूतस्य मुस्तकस्य मूलमिव मूलमस्य । शट्यां शब्दरत्ना० ।

जीमूतवाहन पु० जीमूतो मेघो वाहनमस्य । मेघवाहने १इन्द्रे शालिवाहनपुत्रे २नृपभेदे जिताष्टमीशब्दे दृश्यम् । जीमूतकेतोः विद्याधरस्य ३पुत्रे च तत्कथा नागानन्दे दृश्या ।

जीमूतवाहिन् पु० जीमूतं मेघमुद्दिश्य वहति ऊर्द्ध्वं गच्छति वह–णिनि । धूमे हेमच० । मेघानां धूमादेवाविर्भावात् तस्य तथात्वम् ।

जीर पु० ज्या–रक् संप्र०दीर्घः । १जीरके, २खड्गे, ३अणौ च । मेदि०जोरी रक् च" उणा०सौ०जु–रप्रत्ययः ईश्चान्तादेशः ।४जवशीले ५क्षिप्रे च उज्ज्वल०जीरदानुः । "उत नः सुद्योत्मा जीराश्वः" ऋ०१।१४१।१२। "जीराश्वः क्षिप्राश्वः" भा०। संज्ञायां कन् । (जीर) ख्याते पदार्थे मेदिनि० । मदनपालनिघण्टौ तस्य क्लीवता तद्भेदा गुणाश्चोक्ता यथा "जीरकं दीर्घकं शुक्लमजाजीकणजीरकम् । जीरकं जरणं कृष्णं वर्षकाली सुगन्धिकम् । कालिका वाष्पिका कुञ्चिकारवी चोपकुञ्चिका । पृथ्वीका सुखवी पृथ्वी स्थूलजाप्युपकालिका । जीरकत्रितयं रूक्षं कटूष्णं दीपनं लघु । संग्राहि पित्तलं मेध्यं गर्भाशयविशुद्धिकृत् । चक्षुष्यं पवनाध्मानगुल्मच्छर्दिबलासजित्" मदनपालः ।

जीरण पु० जीरक+पृषो० । जीरके राजनि० ।

जीरदानु पु०जीरं क्षिप्रं जवशीलं वा ददाति दा–नु ।१जवशीलदाने, २क्षिप्रदातरि च "विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्" ऋ० १।१६६।१५ "जीरदानुं जवशीलदानम्" भा० "जीरदानूरेतो दध्यत्योषधीषु गर्भम्" ५।८३।१ "जीरदानुः क्षिप्रदानः" भा० ।

जीरि पु० जीर्य्यति जॄ–बा०रिक् । १मनुष्ये "रक्षन्ति जीरयो वनानि" ऋ०४।५१।६ "जीर्य्यन्ति इति जीरयो मनुष्याः" भा० जॄ–अन्तर्भूतण्यर्थे रिक् । २जारके ३अभिभावके च त्रि० "प्रजीरयः सिस्रते सध्र्यक् पृथक्" ऋ० २।१७।३ "जीरयो जरयितारः" भा०।

जीर्ण त्रि० जॄ–क्त ।१जरायुक्ते २पुरातने च अमरः "वासांसि जीर्णानि यथा विहाय" गीता । "जीर्णमन्नं प्रशंसीयात् शस्यञ्च गृहमागतम्" चाणक्यः। २शैलजे न० राजनि० । ३उदराग्निना कृतपाके त्रि०। "अजीर्णे भेषजं वारि जीर्णे वारि बलप्रदम्" वैद्यकम् ।